

SANOAT KORXONALARIDA MAHSULOT TANNARXINI HISOBLASHDA ABC USULINI QO'LLASH MOHIYATI

Rasulova Shaxnoza Xatamovna,

Farg'ona davlat texnika universiteti, tayanch doktoranti,

e-mail: rasulova.sh@ferpi.uz, tel:+998 97 504 08 80.

MAQOLA HAQIDA	ANNOTATSIYA
Qabul qilindi: 24-iyun 2025-yil Tasdiqlandi: 26-iyun 2025-yil Jurnal soni: 15 Maqola raqami: 10 DOI: https://doi.org/10.54613/ku.v15i.1190 KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА/ KEYWORDS mahsulot tannarxini hisoblash, ABC usuli (yoki Activity-Based Costing), ishlab chiqarish xarajatlar tahlili, korxonalar faoliyat turlari, xarajatlarni taqsimlash, korxona faoliyati samaradorligi	Ushbu maqolada sanoat korxonalarida mahsulot tannarxini hisoblashda ABC usulidan qanday foydalanilishini va uning mohiyati ochib berilgan. Maqolada xorijda keng qo'llaniladigan ushbu usulning batafsil tahlili keltirilgan. Tadqiqotda natijalariga asoslanib ABC usulining asosiy imkoniyatlari va tamoyillari tavsiflangan, shuningdek, uni qo'llashning amaliy misollari keltirilgan. Faoliyat turlari bo'yicha xarajatlarni hisobga olishda ABC dan foydalanish korxonaga uning faoliyatiga qanday afzalliklar berishi haqida xulosalar keltirilgan.

Kirish. Zamonaviy iqtisodiyotda sanoat korxonalari o'rasida raqobatning kuchayishi va xarajatlarning oshishi ular tomonidan ishlab chiqarilayotgan mahsulot yoki xizmatlarning tannarxini hisoblash jarayonlarini optimallashtirishni talab qilmoqda.

An'anaviy xarajatlarni taqsimlashning usullari, masalan, ishlab chiqarish hajmiga mutanosib ravishda taqsimlash yoki mehnat xarajatlarni to'g'ridan-to'g'ri hisobga olish har doim ham xarajatlarning haqiqiy ko'rinishini aks ettirmaydi. Bu esa samarasiz narx belgilash va resurslarni boshqarishga olib kelishi mumkin.

Buxgalteriya hisobida doimiy va o'zgaruvchan xarajatlarni mahsulot tannarxiga kiritish qoidalar mavjud. Biroq, asosli qaror qabul qilish uchun faqat buxgalteriya hisobi qoidalar asosida hisoblangan tannarxni bilishning o'zi doim ham yetarli bo'lavermaydi.

Sanoat korxonalarida umum-ishlab chiqarish xarajatlarni hisobga olishning an'anaviy tizimlarida odatda inson-soat va mashina-soat ko'rsatkichlari qo'llaniladi. Bu har bir mahsulot birligini ishlab chiqarish uchun qancha resurs (inson va mashina) talab etilishini aniqlash imkonini beradi.

Bu xarajatlarga asosiy ishchilarning mehnati, asosiy xom ashyolar, elektr energiyasi sarfi kiradi. Ishlab chiqarish tannarxini hisoblashda odatda qancha material va vaqt kerakligi inobatga olinadi. Ammo ishlab chiqarish jarayoniga ta'sir ko'rsatadigan, lekin ishlab chiqarish hajmiga bog'liq bo'lmagan boshqa ko'plab omillar ham mavjud. Bularga materiallarni sotib olish va yetkazib berish, uskunalarini sozlash, ish jadvalini tuzish va maqsulot sifatini nazorat qilish kiradi:

Amaliyotda sanoat korxonalari cheklangan turdagi mahsulotlarni ishlab chiqargan va asosiy xarajatlar xomashyo hamda xodimlar ish haqiga bog'liq bo'lgan davrda, tannarxni hisoblash nisbatan oson edi. Ustama xarajatlar ahamiyatsiz bo'lib, ularning mahsulotlarga taqsimlanishi yakuniy qiymatga sezilarli ta'sir ko'rsatmagan. Biroq, ma'lumotlarni qayta ishlash qimmatga tushganligi sababli, ustama xarajatlarni taqsimlashning murakkab usullari qo'llanilmagan.

Hozirgi kunda korxonalarda keng turdagi mahsulotlar ishlab chiqarilmoqda va asosiy ishchilar bunga kamroq kuch sarflamoqdalar. Shu bilan birga, ustama xarajatlar umumiy xarajatlarning salmoqli qismini tashkil etmoqda. Shuning uchun asosiy ishchilar mehnatiga asoslangan xarajatlarni taqsimlashning an'anaviy usullari o'z dolzarbligini yo'qotmoqda. Ayniqsa, hozirgi paytda xarajatlarni aniqroq hisoblash uchun axborotni qayta ishlashning murakkab usullaridan foydalanish hech qanday qiyinchilik tug'dirmaydi.

1980-yillarning oxirida buxgalteriya hisobi tizimini takomillashtirish g'oyasi paydo bo'ldi. Xarajatlarni aniq taqsimlash va maqsulot tannarxini hisoblashning istiqbolli usullaridan biri ABC usuli (Activity-Based Costing) hisoblanadi. Bu usul faoliyat turlarini tahlil qilishga asoslangan bo'lib, maqsulotga qilinadigan bilvosita xarajatlarni aniqroq taqsimlash imkonini beradi. Ayniqsa, bu yondashuv murakkab ishlab chiqarish jarayoni sharoitida dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar tahlili. Hozirgi kunda xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan ishlab chiqarish xarajatlarni hisobga olish va maqsulot tannarxini hisoblash usullari haqida ko'plab izlanishlar olib borilmoqda. Ushbu izlanishlar asosan ishlab chiqarish jarayoni bilan bog'liq xarajatlarni qayd etish va ro'yxatga olishni o'z ichiga olgan. Ushbu izlanishlar natijalari va taqdim etilayotgan usul maqsulot birligining haqiqiy tannarxini aniqlash va uni tayyorlashga ketgan xarajatlarni taqsimlash imkonini beradi.

Ishlab chiqarish xarajatlarni hisobga olish va maqsulot tannarxini kalkulyatsiya qilishning turli usullari mavjud. Ularning qo'llanilishi ishlab chiqarish jarayonining xususiyatlari, ishlab chiqarilayotgan maqsulot (ish, xizmat) ning xarakteri, uning tarkibi bilan belgilanadi [1].

Shu o'rinda biz ishlab chiqarish xarajatlarni haqida umumiy tushunchaga ega bo'lishimiz zarur, bu borada yurtimiz olimlari K.B. Urazov va M.E. Pulatov muallifligidagi "Buxgalteriya hisobi" darsligida ishlab chiqarish xarajatlari — bu bevosita maqsulotlarni (ish, xizmatlarni) ishlab chiqarishga ketgan, shuningdek, ularning tannarxini tashkil etuvchi xarajatlarni deb ta'rif berishgan [2].

Shuningdek yurtimiz iqtisodchi olimlaridan B.Safarov va T.Raxmanov xarajat — bu moddiy resurslarni sotib olishga qilingan sarflar bo'lib, daromadlar va xarajatlar konsepsiyasiga ko'ra, shu davrning o'zida daromad keltirishi kerak" [3] deb tariflagan. Xudi shunday ta'rifni F.T. Abduravixodov, I.N. Qo'ziyev, Sh.X. Dadabayev [4] "Buxgalteriya hisobi" darsligida keltirib otishgan.

Yana bir respublikamiz taniqli iqtisodchi olimlaridan F.G'ulomova ishlab chiqarish xarajatlarni tayyorlanayotgan maqsulotning ishlab chiqarish miqdoriga bog'liqligiga qarab sarflangan ikki guruhga o'zgaruvchan va shartli o'zgarmaydigan xarajatlarga bo'lishni taklif etgan. Doimiy xarajatlar ishlab chiqarish hajmiga bog'liq bo'lmaydi uning o'sishiga ham bevosita ta'sir etmaydi va ishlab chiqarishning har qanday, hatto nolinch hajmida ham mavjud bo'ladi. Bunga korxonaning to'lov majburiyatlari (zayomlar bo'yicha foiz va boshqa), soliqlar, amortizatsiya ajratmalari, ijara haqi, qo'riqlash xizmatiga to'lov uskunalariga xizmat ko'rsatish uchun sarflar, boshqaruv xodimlari maoshi va shu kabilar kiradi" [5] deb yozadi.

Maqsulot tannarxini hisoblashda xorijiy olimlarning fikrlarini ham yurtimiz olimlarining mulohazalariga yaqindir, jumladan bur guruh rus olimlari muallifligidagi "Buxgalteriya hisobi" darsligida "Maqsulot (ish, xizmat) lar ishlab chiqarish xarajatlarning shakllanishi va ularning turkumlanishi hisobning eng murakkab bo'limlari hisoblanadi. Ishlab chiqarish xarajatlari hisobini tashkil etishga yuqori talablar qo'yish zarurati ishlab chiqarilayotgan maqsulot (ko'rsatilayotgan xizmatlar, bajarilayotgan ishlar) ning haqiqiy tannarxini to'g'ri va o'z vaqtida aniqlashga boshqaruv qarorlarini o'z vaqtida va samarali qabul qilish, korxonani yanada rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash bog'liqligi bilan izohlanadi" [6] deb ta'rif beradi.

Yana bir rus olimi Ye.V. Yelsova "xo'jalik faoliyatida sarflangan, qiymat ifodasida baholangan va tugallanmagan ishlab chiqarish

qoldiqlari, tayyor mahsulot, ular bilan bog'liq daromadlar tan olingunga qadar yuklab jo'natilgan tovarlar tarzida balansda tan olinadigan resurslar (moddiy, mehnat va boshqalar) xarajatlar hisoblanadi" [7] deb yozadi.

Yuqoridagi mulohazalardan kelib chiqib aytganda, bizning fikrimizcha, xarajatlar yetkazib beruvchi korxonalar uchun foyda va qabul qiluvchi korxonalar uchun sarf bo'lsa-da, ular har ikkala tomon uchun daromad manbai vazifasini ham o'taydi. Shu nuqtai nazardan, korxona faoliyatining mohiyati xarajatlar va natijalarni taqqoslashdan iborat. Shu sababli, korxonalar faoliyatining samaradorligini faqatgina xarajatlarni va ularning ko'rsatkichlarga ta'sirini tahlil qilish orqali aniqlash mumkin.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu maqolada O'zbekiston amaliyotida kam uchraydigan sanoat korxonalarida mahsulot tannarxini hisoblashda foydalanish mumkin bo'lgan ABC usulini qo'llash mohiyatini ochib berishga harakat qilindi. Bu jarayonda ilmiy tadqiqotning umum va maxsus metodlaridan foydalanildi, jumladan: mavzuga oid adabiyotlar tahlili, tizimlashtirish, umumlashtirish, tasniflash, taqqoslash, amaliy misollar bilan tahlil qilish.

Tadqiqot natijalari. Zamonaviy jahon iqtisodiy sharoitda korxonalar va biznes jarayonlarini tashkil etishning eng samarali usuli bu ularni faoliyat turlari hamda yo'nalishlari bo'yicha ajratishdir. Ushbu yondashuv ko'p jihatdan Garvard universiteti professori Maykl Porter tomonidan ishlab chiqilgan qiymat yaratish zanjiri konsepsiyasiga asoslanadi hamda katta ta'sir ko'rsatdi [8]. Uning nazariyasiga ko'ra, har qanday korxonada to'qqizta asosiy faoliyat turini ajratib ko'rsatish mumkin: ulardan beshtasi asosiy ish bilan bog'liq va to'rttasi yordamchi funksiyalar bilan bog'liq [9].

Shu nuqtay nazarda biz ham sanoat korxonalarida mahsulot tannarxini hisoblashda faoliyat turlarini hisobga olishni taklif etamiz. Faoliyat turlari bo'yicha tannarxni hisoblash (ABC) asosan ishlab chiqarish sanoatida qo'llaniladi. U xarajatlar to'g'risidagi ma'lumotlarning ishonchligini oshiradi, shu bilan deyarli haqiqiy xarajatlarni amalga oshiradi va korxonalar ishlab chiqarish jarayonida ko'rgan xarajatlarni yaxshiroq tasniflaydi. Bu xarajatlar kalkulyatsiyasi tizimidan xarajatlarni maqsadli kalkulyatsiya qilish, mahsulot tannarxini kalkulyatsiya qilish, mahsulotlar rentabelligini tahlil qilish, mijozlar rentabelligini tahlil qilish va xizmatlar narxini belgilashda foydalaniladi. Xarajatlarni faoliyat turlari asosida hisoblash xarajatlarni yaxshiroq tushunish uchun ishlatiladi, bu esa korxonalarga narxlarini shakllantirishning yanada maqbul strategiyasini shakllantirish imkonini beradi.

Faoliyat asosida tannarxni hisoblash formulasi xarajatlar pulining xarajatlar drayveriga bo'lingan umumiy summasidir, bu esa xarajatlar drayverining stavkasini beradi. Xarajatlar drayverining stavkasidan muayyan faoliyat bilan bog'liq qo'shimcha xarajatlar va bilvosita xarajatlar summasini hisoblash uchun faoliyat asosida tannarxni hisoblashda foydalaniladi.

ABC hisob-kitobi quyidagicha amalga oshiriladi: Mahsulotni yaratish uchun zarur bo'lgan barcha harakatlarni aniqlash. Harakatlarni xarajatlar guruhlariga bo'ling, ular harakat bilan bog'liq barcha individual xarajatlarni o'z ichiga oladi. Xarajatlarning har bir guruhining umumiy ustama xarajatlarni hisoblab chiqish. Har bir xarajat turiga soatlar yoki birliklar kabi xarajat omillarini tayinlash. Har bir xarajatlar guruhidagi ustama xarajatlarning umumiy summasini xarajatlar drayverlarining umumiy summasiga bo'lish orqali xarajatlar drayverining stavkasini hisoblash.

Xarajat drayveri stavkasini xarajat drayverlari soniga ko'paytirish.

Masalan, elektr energiyasi hisobi yiliga 50 mln. so'mni tashkil etadigan ABC korxonasini ko'rib chiqamiz. Ish soatlar soni elektr energiyasi hisobiga bevosita ta'sir qiladi. Bir yilda 2500 ish soati ishlagan; bu misolda bu xarajatlar drayveridir. Xarajatlar drayverining stavkasini hisoblash elektr energiyasi uchun yiliga 50 mln. so'm miqdoridagi hisobni 2500 soatga bo'lish yo'li bilan amalga oshiriladi, bu esa xarajatlar drayverining stavkasini 20 ming so'm miqdorida beradi. XYZ mahsuloti uchun korxonalar 10 soat davomida elektr energiyasidan foydalanadi. Mahsulot uchun qo'shimcha xarajatlar 200 ming so'mni (yoki 20 ming so'mni 10 ga ko'paytiradi) tashkil etadi.

Deyarli har bir korxona xarajatlarni oqilona darajada amalga oshirishi hamda zaruriy zaxiralarga ega bolishi darkor, bu esa iqtisodiy samaradorlikni oshirishga va raqobatbardoshlikni oshirishga imkon beradi [10-12]. Faoliyat turlari bo'yicha xarajatlarni hisobga olish ustama xarajatlarni tahlil qilish uchun foydalanish mumkin bo'lgan xarajatlar guruhlar sonini kengaytirish hisobiga va faoliyatning

muayyan turlari bo'yicha bilvosita xarajatlarni kuzatish imkoniyati hisobiga xarajatlarni kalkulyatsiya qilish jarayonini yaxshilaydi.

Yuqoridagi yutuqlar bilan bir qatorda sanoat korxonalarida mahsulot tannarxini hisoblashda ABC usulini qo'llash e'tiborga olinishi kerak bo'lgan ba'zi jihatlar mavjud:

ABC usulini moslashtirish jarayoni ko'plab tizimlarni qayta qurish, ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilish, shuningdek, xarajatlarning yangi tuzilmasini shakllantirishni o'z ichiga oladi. Resurslari cheklangan kichik korxonalar uchun bunday xarajatlar ortiqcha bo'lishi mumkin. Usul ma'lumotlarni sinchkovlik bilan to'plash va tahlil qilishni talab qiladi, bu esa chalkashlik va xatolarga olib kelishi mumkin. Kerakli tayyorgarlik va tajribasiz xodimlar tizimdan samarali foydalanishni tushunmasliklari mumkin, bu esa natijalarning aniqligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Yuqori ekspluatatsion xarajatlar. ABC tizimi xarajatlarning aniq va dolzarb tuzilishini saqlab qolish uchun muntazam ravishda ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilishni talab qiladi. Ushbu xarajatlar ularni qoplash uchun zarur resurslarga ega bo'lmagan korxonalar uchun jiddiy yuk bo'lishi mumkin.

ABC usulini joriy etish va undan foydalanishning murakkabligi. ABC usulini joriy etish va undan foydalanish, ayniqsa, tez o'zgaruvchan muhit sharoitida uzoq va murakkab jarayon bo'lishi mumkin. Ma'lumotlarni yig'ish va tahlil qilish vaqt talab qiladi va agar ma'lumotlarni boshqarish to'g'ri tashkil etilmasa, bu qaror qabul qilish jarayonini sekinlashtirishi mumkin.

Yana shuni yodda tutish kerakki ABC usuli barcha korxonalar uchun mos kelmasligi mumkin. Zero, ba'zi ishlab chiqarilishlari ABC usuli doirasida o'tkaziladigan chuqur tahlilni talab qilmaydigan oddiy xarajatlar tuzilmasiga ega bo'lishi mumkin.

Sanoat korxonalarda ko'pincha ABC usulini qo'llash uchun asos bo'lib xizmat qiladigan biznes-jarayonlarning dolzarb tavsiflari (modellari) mavjud emas. Agar korxonada boshqaruv hisobi tizimi yo'lga qo'yilmagan bo'lsa, zarur faoliyat kesimlari bo'yicha xarajatlar to'g'risidagi ma'lumotlarni olish qiyin bo'lishi mumkin.

Ushbu yo'nalishdagi tadqiqotlarga muvofiq, bizningcha keltirilgan muammoni hal qilishning quyidagi yo'llarini ko'rib chiqishni maqsadga muvofiqdir:

1. Sanoat korxonalarda mavjud buxgalteriya hisobi tizimi doirasida ma'lumotlarni yanada batafsil tahlil qilish va qayta ishlashni joriy etish.

2. Ishlab chiqarishda bir vaqtning o'zida bir nechta yo'nalishlar bo'yicha hisob yuritish, bu esa bilvosita xarajatlarni taqsimlash tamoyillarini qayta ko'rib chiqishni talab qiladi.

3. Buxgalteriya hisobi tizimi axborotni maqbul narxda yetkazib beradigan samarali yechimlarni taqdim etishi, ishlab chiqishi zarur.

4. Mavjud tizimning dolzarbligi va samaradorligini saqlab qolish uchun uni muntazam yangilab borish va monitoring qilish.

Mahsulotlarga bilvosita yoki qo'shimcha xarajatlarni taqsimlash uchun mashina-soat yoki to'g'ridan to'g'ri mehnat soatlari kabi hajmni hisoblashga bog'liq bo'lgan xarajatlarni o'lchashning an'anaviy tizimlaridan farqli o'laroq, ABC tizimi ma'lum darajada qancha birlik ishlab chiqarilganligi bilan bog'liq bo'lmagan faoliyatning beshta umumiy darajasini tasniflaydi. Bu darajalar partiya darajasidagi faollik, birlik darajasidagi faollik, mijoz darajasidagi faollik, tashkilotni qo'llab-quvvatlash bo'yicha faollik va mahsulot darajasidagi faollikni o'z ichiga oladi.

Faoliyat asosida tannarxni hisoblash (ABC) xarajatlarni hisoblash jarayonini uchta usulda yaxshilaydi. Birinchidan, bu qo'shimcha xarajatlarni yig'ish uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan xarajatlar pullari sonini kengaytiradi. Barcha xarajatlarni butun korxonalar uchun bir hovuzda jamlash o'rniga, u faoliyat turlari bo'yicha xarajatlarni birlashtiradi.

Ikkinchidan, bu ustama xarajatlarni moddalar bo'yicha taqsimlash uchun yangi asoslarni yaratadi, shuning uchun xarajatlar mashina-soatlar yoki ish kuchiga to'g'ridan to'g'ri xarajatlar kabi hajmli ko'rsatkichlar asosida emas, balki xarajatlarni keltirib chiqaradigan faoliyat turlari asosida taqsimlanadi.

ABC ilgari bilvosita deb hisoblangan xarajatlarni, masalan, amortizatsiya, kommunal xizmatlar yoki ma'lum faoliyat turlari uchun kuzatib boriladigan ish haqi kabi bir nechta bilvosita xarajatlar xususiyatini o'zgartirmoqda. Muqobil sifatida, ABC katta hajmli mahsulotlardan kichik hajmli mahsulotlarga ustama xarajatlarni o'tkazadi, kichik hajmli mahsulotlar birligining tannarxini oshiradi.

ABC tannarxi kalkulyatsiyasida faoliyatning beshta darajasi mavjud: birlik darajasidagi faoliyat, partiya darajasidagi faoliyat, mahsulot darajasidagi faoliyat, mijoz darajasidagi faoliyat va tashkilotni qo'llab-quvvatlash faoliyati. Birlik darajasidagi faoliyat har safar birlik amalga oshirilganda bajariladi. (Masalan, asbob-uskunalar birligi uchun elektr ta'minotini ta'minlash bir birlik darajasida xarajat hisoblanadi.) Partiya darajasidagi faoliyat, partiyadagi birliklar sonidan qat'i nazar, har safar partiya qayta ishlanadi. Mijozlarga yetkazib berishni muvofiqlashtirish partiya darajasidagi faoliyatning namunasidir.

Mahsulot darajasidagi harakatlar aniq mahsulotlar bilan bog'liq; mahsulot darajasidagi harakatlar qancha mahsulot ishlab chiqarilgan va sotilganligidan qat'iy nazar bajarilishi kerak. (Masalan, mahsulotni loyihalashtirish mahsulot darajasida ta'sir ko'rsatadi.) Mijoz darajasidagi harakatlar aniq mijozlar bilan bog'liq. Umumiy texnikalar mijoz darajasidagi harakatlarga misol bo'la oladi.

Xulosa va takliflar. Shunday qilib yuqoridagi keltirilgan mulohazalarga va tadqiqotlarga muvofiq aytish mumkinki, sanoat korxonasida ABC kalkulyatsiyasining maqsadi samaradorlikni oshirish va xarajatlarni kamaytirish uchun biznes faoliyati va jarayonlarini optimallashtirishdan iborat. U xarajatlarning eng yuqori drayverlarini: korxonalarining eng ko'p resurslarini sarflaydigan faoliyat va jarayonlarni aniqlashga qaratilgan.

ABC tannarxini hisoblash xarajatlarning umumiy pulini topish va uni xarajalar drayveriga bo'lish yo'li bilan amalga oshiriladi. Xarajatlar puli muayyan biznes-vazifani bajarish, masalan, muayyan mahsulotni tayyorlash bilan bog'liq barcha xarajalar yig'indisidir. Xarajat drayverlari — ish soatlari, mashina soatlari va mijozlar bilan aloqalar.

Faoliyat turlari bo'yicha tannarxni hisoblash (ABC) — bu tannarxni hisoblash usuli bo'lib, u barcha yuk va bilvosita xarajatlarni aniq mahsulotlar va xizmatlarga bevosita bog'laydi.

Tannarxni faoliyat asosida kalkulyatsiya qilish xarajalar, ustama xarajalar (barcha voqealar, vazifalar yoki muayyan maqsadda ishlash birliklari) va ishlab chiqarilgan mahsulot o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni hisobga oladi. Tannarxni faoliyat asosida hisoblashdan maqsad korxonalarining haqiqiy xarajatlarini tushunish va xarajatlarning eng yuqori drayverlarini: korxonalar resurslarining katta qismini sarflaydigan faoliyat turlari va jarayonlarini aniqlash orqali samarasizlikni kamaytirishdan iborat.

ABC usulidan foydalanishning asosiy afzalligi qo'shimcha xarajalaridan qanday foydalanilishini aniqroq aniqlashdan iborat. Agar korxonalarda tannarxni ko'rsatib o'tilgan usul deb hisoblasa, quyidagi masalalar bo'yicha batafsilroq ma'lumot olish mumkin:

1. Faoliyat xarajatlari tarmoq standartlariga mos keladimi? Agar yo'q bo'lsa, ABC usuli xarajatlarni kamaytirishga intilayotgan rahbariyat bo'lsa, aniq xizmatlarning joriy qiymatini o'lchash uchun ajoyib qayta aloqa vositasi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Кондраков, Н. П. Бухгалтерский учет (финансовый и управленческий): учебник / Н.П. Кондраков. — 5-е изд., перераб. и доп. — Москва: Инфра-М, 2025. — 584 с.
2. Urazov K.B., Pulatov M.E. Buxgalteriya hisobi. Darsdik. — T.: «Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi», 2020, 558 bet.
3. Safarov B., Raxmanov T. Buxgalteriya hisobi. O'quv qo'llanma. — Samarqand, SamDU, 2019. -388 bet.
4. Abduvaxidov F.T., Qo'ziyev I.N., Dadabayev Sh.X. Buxgalteriya hisobi. Darslik. — T.: TDIU, 2019. — 403 b.
5. Fulo'mova F.F. Buxgalteriya hisobi b'yiicha amaliy q'llanma. — T.: 2004. — B.141
6. Бухгалтерский учет: учеб. / П. Я. Папковская [и др.]; под ред. П. Я. Папковской. — 2-е изд., испр. и доп. — Минск: РИПО, 2019. — 375 с.
7. Ельцова, Е. В. Бухгалтерский (финансовый) учет. Теоретический курс: учебное пособие / Е. В. Ельцова, И. П. Колечкина, И. Ю. Верчагина; Министерство науки и высшего образования Российской Федерации, Кузбасский государственный технический университет имени Т. Ф. Горбачева, филиал в г. Белово. — Белово, 2022. — 238 с.

2. Mijozlarning daromadliligi. Garchi ayrim mijozlar tomonidan qilingan xarajatlarning katta qismi mahsulotlarning qiymati bo'lsa-da, mijozlarga sotuvdan keyingi xizmat ko'rsatish, tovarlarni qaytarish va boshqalar kabi qo'shimcha xarajalar ham mavjud. ABC tizimi ushbu qo'shimcha xarajatlarni saralab, qaysi mijozlar haqiqatan ham foyda keltirishini aniqlashga yordam beradi. Tahlillar zarar ko'rib ishlayotgan mijozlar bilan ishlash to'xtatilishiga yoki asosiy e'tibor eng ko'p foyda keltiradigan mijozlarga qaratilishiga olib kelishi mumkin.

3. Distributsiya qiymati. Oddiy korxonalar chakana savdo, Internet, distribyutorlar va pochta buyurtmalari kataloglari kabi mahsulotlarini sotish uchun turli xil savdo kanallaridan foydalanadi. Taqsimlash kanalini saqlash bo'yicha tarkibiy xarajatlarning katta qismi ustama xarajalar bilan bog'liq, shuning uchun, agar qanday taqsimlash kanallari ustama xarajatlardan foydalanishini asosli ravishda aniqlash mumkin bo'lsa, unda taqsimlash kanallaridan foydalanish usulini o'zgartirish yoki zarar ko'rib ishlashdan voz kechish haqida qaror qabul qilish mumkin.

4. Mahsulotni ichki ishlab chiqarish bilan bog'liq barcha xarajalar to'g'risida ma'lumotga ega bo'lish. Agar tovarni korxonalar kuchi bilan ishlab chiqarish o'rniga uni autsorsingga o'tkazsangiz, qanday xarajatlarni kamaytirish mumkinligini aniq ko'rish mumkin.

5. Foyda. ABC tizimidan qo'shimcha xarajalar to'g'ri taqsimlanganda turli mahsulotlar, mahsulot liniyalari va sho'ba/mintaqaviy korxonalar marjasini aniqlash mumkin. Bu eng ko'p foyda olish uchun korxonalar resurslarini qayerga joylashtirishni aniqlash uchun juda foydali bo'lishi mumkin.

6. Eng kam narx. Tovarlarning narxini belgilash, qoida tariqasida, bozor narxlarida amalga oshiriladi, lekin marketing bo'yicha menejer mahsulotni tannarxidan past narxda sotmaslik uchun mahsulotning ichki qiymati qancha ekanligini bilishi kerak. ABC mahsulot sotish holatlaridan kelib chiqib tannarxga kiritilishi lozim bo'lgan ustama xarajatlarni aniqlash uchun mos keladi.

7. Ishlab chiqarish obyektining qiymati. Odatda, ustama xarajatlarni butun korxona darajasida ajratish juda oson, shuning uchun ishlab chiqarish xarajatlarini turli obyektlar o'rtasida solishtirish mumkin.

Ma'lumki, ABC usulidan foydalanishda taqdim etiladigan ma'lumotlar juda ko'p qo'llanmalarga ega. Biroq, agar har bir yechim uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarning ma'lum to'plamini ta'minlaydigan ABC usuli bilan tannarxni hisoblash tizimini loyihalashtirsak, u mavjud bo'ladi. Agar korxonalar ABC universal tizimini o'rnatishga qaror qilsa, kelajakda kerakli ma'lumotlarni olish imkoniyati bo'lmasligi mumkin. Tizim dizaynini korxonalarining ma'lum ma'lumotlarni tahlil qilishga bo'lgan ehtiyojidan kelib chiqqan holda aniqlash kerak. Shuningdek, xarajalar va foydalarni, xususan, ushbu tizim qanday qarorlar qabul qilishga yordam berishi kerakligini, undan foydalanish foydasi kiritish qiymatidan oshib ketishini tahlil qilish kerak.

8. Портер, М. Э. (2010). Конкуренция: Обновленное и расширенное издание («Harvard Business Review»). Изд.: Диалектика/Вильямс.
9. Конкуренция. Инновации. Конкурентоспособность: учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по направлениям «Менеджмент», «Экономика» / Т.Г. Философова, В.А. Быков; под ред. Т.Г. Философовой. — 2-е изд., пере-раб. и доп. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2017.- 295 с.
10. Rasulova Shaxnoza Xatamovna (2024). ISHLAB CHIQUARISH XARAJATLARINI HISOBGA OLISH VA UNING TAHLILI. Raqamli iqtisodiyot (Цифровая экономика), (8), 476-487.
11. Qudbiyev, N. T., Haydarov, U. S. O., & Kurbonova, S. A. (2022). Harajatar hisobning zamonaviy usullari. Scientific progress, 3(1), 442-448.
12. Исманов, И. Н. (2023). СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДОВ РАСЧЕТА ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ ЗАТРАТ И СЕБЕСТОИМОСТИ ВЫПУСКАЕМОЙ ПРОДУКЦИИ. In Устойчивое развитие: анализ тенденций российской и мировой экономики (pp. 367-370).